

MESSIAANSE EXEGESE

Theologische
bijbeluitleg met
het oog op het
Rijk

Opstellen aangeboden aan Rinse Reeling Brouwer

MESSIAANSE EXEGESE

MESSIAANSE EXEGESE

Bijbelse theologie met het oog op het Rijk

Opstellen aangeboden aan
Rinse Reeling Brouwer

Onder redactie van
Edward van 't Slot, Ariaan Baan,
Renée van Riessen, Marco Visser
en Wilken Veen

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

ISBN 978 90 239 5669 3

NUR 700

Boekverzorging: Anton Sinke, www.antonsinke.nl

Omslagillustratie: Auxerre, Cathédrale St. Etienne,
fresco in de crypte. Foto Anton Sinke

© 2019 KokBoekencentrum Uitgevers

www.kokboekencentrum.nl

Alle rechten voorbehouden

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

TEN GELEIDE

BIJ DEZE BUNDEL

Dit boek is voor Rinse Herman Reeling Brouwer, de – zoals de feestmailing van de Protestantse Theologische Universiteit hem omschrijft:

bevlogen kenner van de gereformeerde theologiegeschiedenis, van Calvin tot Miskotte en Breukelman. Altijd maakt hij voelbaar dat theologie niet zweeft, maar over ons gaat, hier en nu. Lezend in de Schrift, meedenkend met denkers van Barth tot Agamben, straalt hij uit dat hij zich gedrongen weet tot handelen en hopen. Een ‘theologische Existenz’ die inspireert en bewondering oproept. Een leraar van vele dankbare leerlingen.

Het was voor de PThU-afscheidscommissie – bestaande uit voorzitter Benno van den Toren, Daniël Maassen van den Brink als studentlid, Rinses promovendi Ari-aan Baan, Gerard van Zanden en Marco Visser (de laatste ook namens de Stichting Leerstoel Miskotte/Breukelman), PThU-collega Edward van ’t Slot en communicatiemedewerkers Ton van Kattenbroek en Esther van Beem – vanaf het begin duidelijk, dat er een boek voor Rinse moest komen. Geen boek, dat was eenvoudig niet denkbaar. We weten dat zo’n cadeau voor Rinse zelf een uiting en erkenning is van de *societas* waarin hij jarenlang met hart en ziel theologie bedreven heeft. Maar wat voor een boek moest het worden? Een Engelstalige bundel met gedegen academische werkstukken of misschien toch net een slagje anders?

Wij hebben als redactie gekozen voor net een slagje anders. Een beetje ouderwets, maar dat lijkt ons wel passend bij deze jubilaris. Wij hopen dat de *societas* waarin en waarvoor Rinse zich zo vol vuur heeft ingezet, breed gediend zal zijn met een bundel van zeer uiteenlopende essays, van zeer gedegen tot zeer persoonlijk (dat is natuurlijk geen tegenstelling, en alle mengvormen komen voor); essays die toch door een gedeelde thematiek bijeen worden gehouden. Levenslang is Rinse gedreven door wat wij maar noemen ‘een messiaanse hartstocht’. Zijn persoonlijke, theologische, filosofische en niet in de laatste plaats politieke engagement hebben steeds in het licht gestaan van een eschatologische, messiaanse bezieling. Daarvan getuigt de titel van zijn doctoraalscriptie al¹ en in zijn

¹ Rinse Reeling Brouwer, *Is het marxisme een messianisme? Theologie in gesprek met Louis Althusser en Walter Benjamin*, Zeist: Eltheto, 1981.

jongste boek over Giorgio Agamben is het niet anders.² Waar het Rinse uiteindelijk om gaat is dat het rijk Gods verwacht, gezien en betuigd wordt. Messiaans, van Godswege, breekt het door – en het vraagt dat we risico's nemen. Want het is niet onverschillig hoe 'wereldse' rijken zich verhouden tot het messiaanse rijk. Messiaanse hartstocht – die kreet zette ons op het spoor voor een thema voor dit boek.

Daarbij is het voor Rinse van cruciaal belang dat er gelezen wordt, in het bijzonder in de Schrift. Daar worden we wijzer over wat en vooral wie de Messias is. Hier klopt het hart van zijn theologische existentie. Hij onderstreepte dat recent nog in zijn afscheidsinterview in *PThUnie*: 'de grammatica is de basis voor de theologie,' lezen we daar.³ De 'theologische exegese' waarvan Miskotte en Breukelman hun levenswerk hebben gemaakt, is ook in allerlei vormen door Rinse – als prof. dr. Reeling Brouwer de eerste hoogleraar op de naar hen vernoemde leerstoel – bedreven. Natuurlijk gaat hij daarbij als hun leerling ook zijn eigen wegen. De breukelmanniaanse concentratie op de Schrift en de miskottiaanse voelhorens voor wat er in de maatschappij en in de filosofie speelt verenigen zich in de hooggeleerde Rinse op een unieke manier.

Zo kwamen we tot ons onderwerp: messiaanse exegese. Niet iedere (of eigenlijk geen enkele) scribeent heeft daarbij alleen en uitsluitend aan Bijbeluitleg gedaan. Dat hebben wij ook niet aan hen gevraagd. Wel speelt de Bijbel in bijna alle bijdragen een grote rol. Hoe kan het ook anders. Maar ook de filosofie, en politieke en maatschappelijke kwesties horen aan de orde te komen in dit eerbetoon aan Rinses manier van theologiseren. Dat hebben we tot uitdrukking laten komen in de losse, en natuurlijk aanvechtbare, indeling van deze bundel: in drie afdelingen. Lezen – denken – doen. Met daartussen een Intermezzo van heel persoonlijke aard.

We denken dat we zo een verzameling opstellen bij elkaar hebben gebracht, die niet alleen een eerbetoon vormt aan de jubilaris, maar die ook als verzameling op zichzelf de moeite waard is voor heel veel mensen. Een boeiende en relevante bundeling van oefeningen in 'messiaanse exegese': oefeningen in luisteren naar de Schrift, naar geschriften, naar kunstwerken, oefeningen in het gesprek met denkers van allerlei snit, oefeningen in verwachtingsvol en actief in de tijd staan.

We bieden deze bundel aan op 7 mei 2019: de dag waarop Rinses officiële aanstelling aan de academie en zijn actieve ambtsbediening als predikant van de Protestantse Kerk stoppen; de dag waarop hij verder gaat als emeritus. Op de eerste dag van dit jaar is hij 66 geworden. Ruim zes en een half jaar heeft hij de leerstoel van de Stichting 'Leerstoel Miskotte/Breukelman voor de theologische

² Rinse Reeling Brouwer, *Eeuwig leven: Agamben & de theologie*, Amsterdam: Sijbbolet, 2016, 9, 57-71.

³ Caspar Dullemond, 'De Godsvraag is de hoofdvraag: In gesprek met Rinse Reeling Brouwer', *PThUnie: Magazine van de Protestantse Theologische Universiteit* 13 nr. 1 (maart 2019), 10-15: 13.

hermeneutiek van de bijbelse grondwoorden' bekleed als bijzonder hoogleraar. Hij combineerde dit met de aanstelling die hij sinds 1997 heeft gehad als dogmenhistoricus (en soms ook als onderwijsdirecteur en wat niet al) aan de PThU en haar voorgangster, de Theologische Universiteit in Kampen. Daarvoor was hij 15 jaar lang (hervormd) predikant van de Arkgemeente te Amsterdam-Slo-tervaart. Zijn daar weer aan voorafgaande theologiestudie (UvA, 1971-1981) sloot hij cum laude af met zijn dikke doctoraalscriptie *Is het marxisme een messianisme?* (1981; Wilken Veen zegt over dat boek: 'een ruim tweehonderd pagina's tellend buitengewoon spannend geschrift, dat als doctoraalscriptie bij Ernst Beker werd ingeleverd, maar dat wellicht ook als dissertatie aangenomen zou zijn') en met zijn dissertatie *Over kerkelijke dogmatiek en marxistische filosofie* (1988).⁴ Beide boeken werden geschreven door 'een lid van de beweging christenen voor het socialisme', zoals Rinse zich op de eerste bladzijde van zijn scriptie ('skriptie') bekendmaakte.⁵ Van deze beweging was hij in 1973 één van de oprichters.⁶ – Uit al deze fasen van deze kleurrijke loopbaan komen op de volgende bladzijden vrienden aan het woord. Wij zijn alle scribenten zeer erkentelijk voor hun prachtige bijdragen – en we hopen natuurlijk dat voor de jubilaris hetzelfde zal gel- den!

BIBLIOGRAFIE

Dit boek bevat geen overzicht van Rinses complete literaire 'output'. In dat op- zicht zijn we juist heel 'nieuwerwets' te werk gegaan: we vonden dat een biblio- grafie online hoort te staan. En het zou helemaal mooi zijn als daarbij artikelen van Rinse die sinds lange tijd moeilijk te vinden zijn, opnieuw toegankelijk wor- den gemaakt. Gerard van Zanden heeft daarom, met de onvolprezen hulp van PThU-bibliothecaris Wiljan Puttenstein, een website ingericht. Deze persoon- lijke virtuele omgeving voor Rinse gaat eveneens als cadeau voor Rinse op 7 mei 'in de lucht'. Een volledige bibliografie is dus, inclusief waardevol 'oud werk', te vinden op: www.rinsereelingbrouwer.nl.

DANKWOORDEN

Het samenstellen en redigeren van een boek als dit – we hebben het *graag* gedaan! – is een intensieve klus, en het was allemaal zeker niet gelukt zonder hulp van buitenaf. Of 'buitenaf'... We zeggen op deze plaats graag hartelijk dank aan Rin- ses Groningse studenten die zich hebben ingezet voor dit boek: Lois Bakker bij

⁴ Rinse Reeling Brouwer, *Over kerkelijke dogmatiek en marxistische filosofie: Karl Barth vergelijkenderwijs gelezen*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1988.

⁵ *Is het marxisme een messianisme?*, 7.

⁶ Zie voor meer biografie het genoemde interview in *PThUnie* (zie voetnoot 3) en Rinses eigen le- vensschets in het *Liber amicorum* dat hij kreeg bij zijn zestigste verjaardag: Ariaan Baan en Gerard van Zanden (red.), *De vrolijke Schriftgeleerde*, Bergambacht: Uitgeverij 2VM, III-VI.

het redactiewerk, en Nathasja Hooiveld-Meijer en Alexandra Matz bij de vertalingen van de artikelen van Bruce McCormack en Kate Sonderegger, die onder hoge tijdsdruk nog moesten worden gemaakt. Maarten Wisse heeft in februari een genoeglijk dagdeel met Rinse doorgebracht om een mooi portret van hem te maken: één van de resultaten staat in deze bundel en daar zijn we de fotograaf dankbaar voor! Esther van Beem is als kersverse PThU-medewerker mede dankzij ons al stevig ingewijd in het onderhouden van de contacten met de uitgever, en al dat werk mag hier best worden genoemd. Ook de medewerkers van Boeken-centrum willen we bedanken. En de al genoemde Wiljan Puttenstein en Gerard van Zanden voor hun werk aan de bibliografie.

‘Dit boek is uiterst pretentius’, zo citeren we Rinses proefschrift: want wij proberen met originele bijdragen een eerbetoon te geven aan iemand aan wiens originaliteit maar moeilijk te tippen valt.⁷

Ariaan Baan

Renée van Riessen

Wilken Veen

Marco Visser

Edward van 't Slot

⁷ *Kerkelijke dogmatiek en marxistische filosofie*, 11. Vóór de stelling ‘Dit boek is uiterst pretentius’ begint Rinse zijn betoog met de zin: ‘Dit boek mist iedere originaliteit.’

Rinse Reeling Brouwer
Portret door Maarten Wisse

INHOUD

I LEZEN

- 15 Een gewonde waardigheid – Paulus en Brené Brown over kwetsbaarheid als messiaanse kracht
Ariaan Baan
- 24 Uit de nacht – Een ontmoeting met Etel Adnan
Akke van der Kooi
- 35 De ‘hoofdsom van de geschiedenis van God in de geschiedenis’ en de wijsheid van de ‘oudtestamentische maatschappijfilosoof’ – Over het gebruik van de Bijbel in Karl Barths Tambacher rede
Andreas Pangritz
- 46 Messiaanse claims – Bij het dubbele begin van het Matteüs-evangelie
Georg Plasger
- 56 Er kan veel meer geheeld dan je denkt – Over messiaanse waarheid
Edward van ’t Slot
- 65 Aantekeningen bij een messiaanse Psalm
Wout van der Spek
- 69 Christus in Rome en Londen
Anne Marijke Spijkerboer
- 79 Babel werd een babbelstad? – Een messiaanse lezing van de Babylonische spraakverwarring
Benno van den Toren
- 89 De knecht van JHWH bij Jesaja als pars pro toto-gestalte
Marco Visser
- 98 Het boekje van Berkhof – Frans Breukelman het vuur aan de schenen gelegd door James Barr
Gerard van Zanden

INTERMEZZO

- 111 Portret van een jonge man
Dieuwke Parlevliet

II DENKEN

- 115 Messiaanse tederheid
Wessel ten Boom
- 124 Hij heeft twee tegenstanders – Messiaanse exegese van een parabel
Harm G. Dane
- 134 Bijbelse religiekritiek als zelfkritiek – ... en hoe ziet dat er dan uit?
Mirjam Elbers
- 145 De principiële gelijkheid van alle mensen – Cyrillus van Alexandrië en de verandering van de Grieks-Romeinse maatschappijvisie
Hans van Loon
- 156 Lijden in God: wat betekent het en hoe is het mogelijk?
Bruce McCormack
- 167 Tijdelijk opgeborgen – Miskotte over de hemel
Jan Muis
- 176 Over God wil ik liever zwijgen – Kracht van verbeelding in christelijke religie
Gerrit Neven
- 185 De Messias en de scheidslijn tussen het sacrale en het profane
Renée van Riessen
- 195 *Deus Dixit*
Katherine Sonderegger
- 207 Er waait een storm vanuit het paradijs – Rinse, Agamben en de engel van Benjamin
Wilken Veen

INHOUD

III DOEN

- 221 Begeerte had ons aangeraakt – De theo-politieke existentie van Rinse Reeling Brouwer herdacht
Dick Boer
- 231 1989: de treurige Val van De Muur – Of: de valsheid onthullend van het messianisme in het socialisme?
Hans Peter Gramberg
- 241 Een christelijke ethiek met messiaanse contouren – Hans G. Ulrich in discussie met Giorgio Agamben en Walter Benjamin
Gerard den Hertog
- 251 ‘Er loopt een touwtje’ – Lapjes en brokjes hemel in het verpleeghuis
Paula Irik
- 261 Messiaans verlangen en het drievoudig ambt
Kees van der Kooi
- 268 De soldaat zonder benen – ... en de menselijke autonomie
Herman Meijer
- 273 Karl Barths theologie als venster op een toekomstige post-Sovjet-theologie
Katja Tolstaja
- 285 Buiten de wet – De messiaanse levensvorm en het kinderpardon
Lieke Werkman
- 295 Auteurs
- 297 Felicitatieregister

I LEZEN

EEN GEWONDE WAARDIGHEID

*Paulus en Brené Brown over kwetsbaarheid
als messiaanse kracht*

Ariaan Baan

Kwetsbaarheid is een thema dat past bij Rinse. Er is iets in hem dat je het best kunt omschrijven als 'kwetsbaar'. Zijn ontwapenende verschijning kan een wonderlijk effect op anderen hebben: in het gesprek met hem stellen ook zij zich kwetsbaar op en vindt er een ontmoeting plaats van ziel tot ziel. Dit artikel gaat daarom over de kracht van kwetsbaarheid.

Rinse verstaat als geen ander de kunst om inzichten van buiten de theologie in te brengen in zijn theologisch nadenken. Hij is onbevangen het gesprek aangegaan met indrukwekkende filosofen, zoals Marx, Spinoza en Agamben. In dit artikel zal ik proberen om, net zo onbevangen als Rinse, een gesprek te voeren met een denker van buiten de theologie. Vanwege het onderwerp ben ik niet bij een filosoof uitgekomen maar bij de sociaalpsycholoog Brené Brown. Ik zal haar gedachten over wat zij de kracht van kwetsbaarheid noemt, vergelijken met wat Paulus in 1 en 2 Korintiërs schrijft over 'een kracht die zich in zwakte openbaart'. In de laatste paragraaf betoog ik dat Brown ons kan helpen om te ontwaren hoe de kwetsbaarheid van de Messias in onze werkelijkheid werkzaam is als een transformerende kracht.

DE KRACHT VAN KWETSBAARHEID

Brené Brown is onderzoekshoogleraar maatschappelijk werk en heeft zich toegelegd op sociaalpsychologisch onderzoek naar thema's als moed, kwetsbaarheid en empathie. Haar doctoraalstudie ging over schaamte. In dat onderzoek leert ze schaamte te begrijpen als de angst om niet verbonden met anderen te zijn: wie worstelt met schaamte, leeft vanuit de destructieve gedachte dat hij of zij geen waardering of liefde verdient. Na afronding van dit onderzoek vraagt Brown zich af hoe het komt dat sommige mensen geen waardering en liefde ervaren en anderen wel. Tijdens het bestuderen van de interviewgegevens ontdekt ze dat er maar één variabele is die beide groepen van elkaar scheidt:

[Degenen] die liefde geven, liefde ontvangen, en verbondenheid ervaren zijn er gewoonweg van overtuigd dat ze liefde en verbondenheid waard zijn.¹

Brown raakt gefascineerd door deze groep mensen. Uit de data blijkt dat deze mensen geen gemakkelijker leven leiden maar dat ze, in de moeilijkheden die ze meemaken, een manier van doen ontwikkeld hebben die hen in staat stelt om eraan vast te houden dat ze liefde en verbondenheid waard zijn. Ze ging vermoeden dat er een relatie bestond tussen het menselijk vermogen om in liefde en verbondenheid te leven en de bereidheid om zichzelf kwetsbaar op de stellen.

Op dit punt loopt Brown vast, niet alleen in haar onderzoek maar ook in haar persoonlijk leven. Als ze gaat praten met een psycholoog, ontdekt ze een ongemakkelijke waarheid over zichzelf: deze crisis komt voort uit haar instinctieve weerzin tegen alles wat met kwetsbaarheid te maken heeft. Ze is opgegroeid in een Texaanse familie die als motto heeft ‘eerst schieten dan praten’² en ze raakte tijdens haar studie maatschappelijk werk geboeid door wetenschappelijk onderzoek vanwege de pretentie dat onderzoek ‘harde feiten’ kan aanleveren. Wat wetenschap voor haar aantrekkelijk maakte, was dat ze vanuit een houding van distantie menselijk gedrag kon onderzoeken. Langzaam maar zeker komt Brown tot het inzicht dat haar leven en haar onderzoek verandert: je kunt kwetsbaarheid alleen onderzoeken als je ook bereid bent om jezelf kwetsbaar op te stellen. Ze besluit haar bevindingen te delen – inclusief haar persoonlijke onzekerheid daarover – tijdens een TED-conferentie; haar film wordt online gezet en is inmiddels vijf miljoen keer bekeken.³

In de populairwetenschappelijke bestseller *De kracht van kwetsbaarheid* vertelt Brown wat ze als mens en als onderzoeker geleerd heeft over kwetsbaarheid. Om te beginnen is kwetsbaarheid voor haar een gevoel: het elementaire, menselijk gevoel dat ons bestaan broos en breekbaar is. Cruciaal is hoe we met dat gevoel omgaan. Brown daagt haar lezers uit om het gevoel van kwetsbaarheid niet te negeren maar het voluit te erkennen omdat het ons toegang geeft tot een dimensie van ons bestaan, die we anders niet kunnen kennen: de kwetsbaarheid van het leven zelf.

Met de erkenning van kwetsbaarheid zien we het pijnlijke en het verdrietige in ons leven onder ogen. Het leven is broos en breekbaar en er is geen mens die niet ergens in het leven gewond en gekwetst is geraakt. Paradoxaal genoeg geeft deze erkenning ook zicht op het overweldigend mooie van ons leven. Wie de broosheid en breekbaarheid van het leven erkent, raakt in verrukking over de

¹ Brené Brown, *De kracht van kwetsbaarheid: heb de moed om niet perfect te willen zijn*, Amsterdam: Bruna, 2013, 20. Oorspronkelijke titel: *Daring Greatly: How the Courage to Be Vulnerable Transforms the Way We Live*, New York: Penguin, 2012.

² A.w., 16, 17.

³ https://www.ted.com/talks/brene_brown_on_vulnerability?language=nl, geraadpleegd op 18 februari 2019.

schoonheid ervan – zo kunnen ouders kijken naar hun kind of geliefden naar elkaar.

Het transformatieproces dat Brown beschrijft loopt uit op het ‘omarmen’ van onze kwetsbaarheid. Het komt er uiteindelijk op aan dat we het leven in al zijn broosheid en breekbaarheid aangaan; dat we alle kwetsuren die we kunnen oplopen onder ogen zien en het er toch op wagen. Daar is moed voor nodig, het soort moed dat zichzelf in haar professionele leven toonde toen ze haar *TED-talk* gaf: ondanks haar onzekerheid over haar onderzoek vertelde ze wat ze ontdekt had. Eenzelfde soort moed hebben we nodig om liefdes- en vriendschapsrelaties aan te gaan en om kinderen op te voeden: we weten dat we teleurgesteld en gekwetst kunnen worden maar toch wagen we het erop.

En waarom zouden we het erop wagen? Omdat we alleen dan onze bestemming bereiken! Als sociaalpsycholoog durft Brown de stelling aan: wij mensen zijn gemaakt voor verbondenheid en liefde, ‘we hebben de aangeboren behoefte om erbij te horen’.⁴ De weg van de kwetsbaarheid is de enige die tot betekenisvolle relaties leidt waarin we onszelf kunnen laten zien, zoals we echt zijn, met ons authentieke, imperfecte zelf. Terwijl we persoonlijk verlangen naar liefde, snakt onze samenleving naar verbondenheid. Hoewel Brown erg kritisch is over de hardheid en het cynisme in laatmoderne, westerse samenlevingen, geeft ze ook voorbeelden van mensen in het onderwijs en in het bedrijfsleven die, door zichzelf kwetsbaar op te stellen, een transformatieproces van hun organisatie op gang gebracht hebben.

Echter, geen mens stelt zich zonder aarzeling, reserve of angst kwetsbaar op. We hebben allemaal de neiging om onze kwetsbaarheid te negeren, we maken schilden van perfectie en onaantastbaarheid om ons te beschermen tegen de broosheid en breekbaarheid van het leven. Wie zo’n schild gebruikt, is niet in staat om zich echt te laten kennen en kan onmogelijk authentieke relaties met anderen aangaan. Uiteindelijk zal blijken dat het schild een gevaarlijke illusie is, dat het je helemaal niet kan beschermen tegen kwetsbaarheid. Word je vroeg of laat toch geconfronteerd met lijden en verlies, dan heb je niet geleerd om te incasseren en ga je kapot aan pijn en verdriet. Juist onze schilden van perfectie en onaantastbaarheid blijken dan destructief te zijn. Een groot deel van *De kracht van kwetsbaarheid* is gewijd aan ‘ontwapeningsstrategieën’ om die schilden af te breken.

Ten slotte bespreekt Brown ook het belang van spiritualiteit. Voor haar is spiritualiteit één van de basiselementen van een leven in verbondenheid. Ze omschrijft spiritualiteit als ‘de diepgewortelde overtuiging dat we onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn door een kracht die groter is dan wijzelf; een kracht vervuld van liefde en compassie’.⁵ Spiritualiteit kan een religieuze invulling krij-

⁴ A.w., 74.

⁵ A.w., 150.

gen maar het hoeft niet. Voor sommige mensen is die kracht die ons verbindt God, 'voor anderen de natuur, kunst of zelfs menselijke bezieling'.⁶ In een recent interview vertelt Brown dat ze zelf door de wending in haar onderzoek ook opnieuw de verbindende waarde van de kerk ontdekt heeft. Ze heeft zich met haar gezin aangesloten bij een episcopale gemeente.⁷

DE KRACHT DIE ZICH IN ZWAKHEID OPENBAART

In de twee brieven van de apostel Paulus aan zijn gemeente in Korinthe vinden we iets dat verwantschap lijkt te hebben met Browns idee van de kracht van kwetsbaarheid. Ik concentreer me hier op een passage uit het begin van de eerste brief waar de apostel ingaat op de relatie tussen 'kracht' en 'zwakheid'. Paulus begint zijn brief met een emotionele oproep om de eenheid in de gemeente, die door hemzelf gesticht is, te bewaren en scheuringen te vermijden. Daarna herinnert hij zijn gemeente aan zijn oorspronkelijke prediking van het kruis van de Messias dat een dwaasheid is voor wie verloren gaan maar een kracht van God voor wie behouden worden.

Immers, de Joden vragen om een teken en de Grieken zoeken wijsheid; wij echter prediken Christus, de Gekruisigde, voor de Joden een struikelblok en voor de Grieken een dwaasheid. Maar voor hen die geroepen zijn, zowel Joden als Grieken, *prediken wij Christus*, de kracht van God en de wijsheid van God. Want het dwaze van God is wijzer dan de mensen en het zwakke van God is sterker dan de mensen. Let namelijk op uw roeping, broeders: er zijn *onder u* niet veel wijzen naar het vlees, niet veel machtigen, niet veel aanzienlijken. Maar het dwaze van de wereld heeft God uitverkoren om de wijzen te beschamen, en het zwakke van de wereld heeft God uitverkoren om het sterke te beschamen. En het onaanzienlijke van de wereld en het verachte heeft God uitverkoren, en wat niets is, om wat iets is teniet te doen, opdat geen vlees voor Hem zou roemen. Maar uit Hem bent u in Christus Jezus, Die voor ons is geworden wijsheid van God en gerechtigheid, heiliging en verlossing, opdat *het zal zijn* zoals geschreven staat: Wie roemt, laat hij roemen in de Heere. En ik, broeders, toen ik bij u kwam, ben niet gekomen om u met voortreffelijkheid van woorden of van wijsheid het getuigenis van God te verkondigen, want ik had mij voorgenomen niets *anders* onder u te weten dan Jezus Christus, en Die gekruisigd. En ik was bij u in zwakheid, met vrees en veel beven. En mijn spreken en mijn prediking bestonden niet in overtuigende woorden van menselijke wijsheid, maar in het betonen van geest en kracht, opdat uw geloof niet zou bestaan in wijsheid van mensen, maar in kracht van God (1 Kor. 1:22-2:5, HSV).

⁶ A.w., 150.

⁷ Brené Brown, 'Jesus Wept': <https://vimeo.com/164049575>, geraadpleegd op 18 februari 2019.

Paulus maakt in deze tekst gebruik van sterk contrasterende begrippen: enerzijds noemt hij wijsheid, aanzienlijkheid en voortreffelijkheid, en ook kracht hoort tot deze groep; anderzijds spreekt hij over dwaasheid, over dat wat onaanzienlijk en veracht is, en ook zwakheid behoort tot deze groep. Deze begrippen lijken vast te staan, we lijken te weten wie er wijs, aanzienlijk en krachtig zijn en wie dwaas, veracht en zwak. Paulus beweert echter dat er, door het heilshandelen van God in zijn Messias, iets veranderd is: wat dwaas en zwak leek, blijkt wijs en krachtig te zijn.

Bij een oppervlakkige lezing zou je denken dat die verandering tot stand komt door een simpele triomf over dwaasheid en zwakte. God is zo groot, zo sterk en zo machtig dat hij van dwazen en zwakkelingen krachtige helden maakt. Je kunt de tekst ook zo begrijpen dat God alles op zijn kop zet. Wat dwaas is verklaart hij gewoonweg wijs en wat zwak is verklaart hij gewoonweg sterk. Ik denk dat de werkelijke verandering die Paulus beschrijft veel subtieler en ook ingrijpender is. Er zit een eigenaardige, driedubbele gelaagdheid in deze tekst.⁸

Allereerst gaat het over wat God in zijn Messias gedaan heeft. De gezalfde werd door iedereen veracht en zijn kruisdood gold als een dwaasheid, het ultieme teken van zwakte. Het grote geheimenis waar de tekst op wijst is dat het kruis van de Messias een kracht heeft die de werkelijkheid compleet en definitief verandert en daarmee ook de zogenaamd wijzen en machtigen beschaamt.

Ten tweede gaat deze tekst over het apostelschap van Paulus, over wat hij gedaan heeft voor de gemeente in Korinthe. Paulus benadrukt dat hij de boodschap van het kruis van de Messias alleen kon brengen door zelf de beweging te maken die de gezalfde gemaakt had: hij kwam in zwakte, in vrees en beven, hij zag af van mooie formuleringen en indrukwekkende redeneringen, hij predikte alleen over het kruis en daarom hadden zijn woorden geest en kracht.

Ten derde gaat deze tekst over de gemeente van Korinthe. Paulus roept hen op om zich volledig met de Messias te identificeren. In hem – hij die voor de wereld zwak en dwaas leek maar door God uitverkoren was – zijn zij ook uitverkoren. Hoewel zij niet hoog op de maatschappelijke ladder staan, hebben juist zij deel aan de wijsheid en kracht die in God is.

Hoe verhouden zich nu kracht en zwakte in deze tekst? Het kruis van de gezalfde lijkt het ultieme zwakgebod van God te zijn, maar het is in werkelijkheid een transformerende kracht die wat zwak is in zijn kracht zet. Deze kracht is anders dan het fysieke of verbale geweld dat machtigen en aanzienlijken van deze wereld plegen te gebruiken: het is een kracht die de waardigheid ziet van wat broos en breekbaar is en daarmee ook het geweld van de machtigen ontkracht.

Hoe deze kracht werkt, wordt het meest concreet in het beeld van de gemeente

⁸ Ik heb zo af en toe de *Nieuwe Bijbel Vertaling* tegenover Rinse verdedigd omdat ik belang hecht aan een toegankelijke vertaling. Echter in haar vertaling van dit fragment schiet de NBV tekort. De gelaagdheid is helemaal verdwenen en de tekst heeft alleen nog maar betrekking op de gemeente.

van Korinthe als lichaam, dat Paulus in hoofdstuk 12 schetst. 'Jullie zijn één lichaam', zegt hij, 'je hebt elkaar nodig, juist die lichaamsdelen die het zwakste zijn, zijn het meest noodzakelijk.' God heeft het lichaam zo samengesteld 'dat Hij aan het lid dat tekortkomt, groter eer gaf' (1 Kor. 12:24). De transformerende kracht van de Messias is zichtbaar in zijn gemeente waar de leden zorgdragen voor elkaar en verdriet en vreugde met elkaar delen.⁹

In zijn tweede brief aan de Korintiërs wijst Paulus meerdere malen op het lijden dat zijn roeping als apostel met zich meebrengt. Het meest dramatisch zijn de woorden aan het einde van zijn brief: 'Er is een doorn in mijn vlees gegeven', 'een engel van Satan om mij met vuisten te slaan' (12:7). Hij heeft tot drie keer toe gebeden tot de Heer om die doorn weg te halen maar het antwoord van de Heer luidde: 'Mijn genade is voor u genoeg, want Mijn kracht wordt in zwakheid volbracht (12:9).' Paulus beseft dat de Messias hem opdraagt zijn lijden te dragen: want hier, in de aanvaarding van het lijden, toont zich een messiaanse kracht. Paulus' antwoord op deze opdracht is ontroerend.

Daarom zal ik veel liever roemen in mijn zwakheden, opdat de kracht van Christus in mij komt wonen. Daarom heb ik een behagen in zwakheden: in smadelijke behandelingen, in noden, in vervolgingen, in benauwdheden, om Christus' wil. Want wanneer ik zwak ben, dan ben ik machtig (12:9-10).

DE KRACHT VAN DE GEWONDE WAARDIGHEID VAN DE MESSIAS

Paulus en Brown wijzen op iets vergelijkbaars. Beiden zijn tot een beslissend inzicht gekomen dat ook hun eigen leven drastisch veranderd heeft: als we onze zwakheid of kwetsbaarheid aanvaarden, krijgen we toegang tot een unieke, transformerende kracht. In de brieven aan Korinthe is dat de alles veranderende kracht van het kruis van de Messias, in het werk van Brown is dat de alles transformerende kracht van kwetsbaarheid. In hun teksten roepen ze hun lezers op om zich toe te vertrouwen aan deze kracht.

Het belangrijkste verschil tussen Paulus en Brown is ook evident. Ze schrijven anders over de verhouding tussen menselijk handelen en dat van God. Voor Paulus gaat het handelen van God vooraf aan dat wat mensen doen. Alleen door de ene daad van God die zijn gezelfde overgaf, krijgen we toegang tot de messiaanse kracht die zich in zwakheid openbaart. Brown spreekt niet over een goddelijke daad die zich scherp onderscheidt van wat mensen doen. Als je je bewust wordt van de waarde van kwetsbaarheid kun je gewoonweg beginnen om je kwetsbaar op te stellen. Wie dat doet zal geleidelijk aan steeds meer verbondenheid ervaren.

⁹ Deze tekst toont overigens sterke verwantschap met de beroemde passage over 'kenosis' (ontlediging) uit de brief aan de Filippiëzen. Daar spreekt Paulus over Christus die zichzelf ontledigt en hij roept de gemeente op aan Christus gelijk te worden. 'Laat daarom die gezindheid in u zijn die ook in Christus Jezus was' (Fil. 2:5).

Brown beschouwt deze innerlijke verandering als een spiritueel proces van zelf-overgave aan een kracht die groter is dan wijzelf. Je kunt die kracht 'God' noemen – dat doet zij zelf dus ook in meerdere interviews – maar je kunt er ook immanente woorden aan geven zoals 'kunst' of 'natuur' of 'bezieling'.

Er zijn volgens mij goede Bijbels-theologische argumenten om te blijven differentiëren tussen Gods handelen voor ons en met ons. Je vindt het onderscheid namelijk niet alleen bij Paulus, ook de andere nieuwtestamentische auteurs differentiëren tussen het heilshandelen van Christus voor ons en het leven in gemeenschap met Christus. In het Oude Testament gaat de verlossende bevrijding van het volk Israël door de Heere vooraf aan het leven van Israël in verbondenheid met de Heere. Echter, ook als je vanuit dit onderscheid wilt blijven denken, kun je leren van Brown. Haar denken over kwetsbaarheid helpt mij als theoloog om op een nieuwe manier uit te leggen wat Gods handelen voor ons én met ons behelst. Ik begin met een schets van dat eerste en ga daarna uitgebreider in op het tweede.

Als we Paulus' verkondiging van de Messias overzetten in Browns termen, zou dat als volgt kunnen klinken. God zelf heeft ervoor gekozen om de wereld niet te verlossen met macht en geweld, Hij heeft zichzelf kwetsbaar opgesteld door Jezus van Nazareth aan te wijzen als de Messias die de wereld moest verlossen. Het ultieme teken van die kwetsbaarheid is het kruis waaraan de gezalfde roemloos stierf. Die daad van volledige zelfovergave aan de machten die ons beknellen, bleek toch krachtig te zijn maar op een volstrekt ongekende wijze: het is een kracht die zich in kwetsbaarheid openbaart. Alleen tegen deze ontwapenende energie waren deze machten niet opgewassen. De Messias stond op uit de dood maar de wonden, in zijn zij, zijn voeten, zijn handen, blijven zichtbaar, zijn nog niet genezen. De verrezen Messias heeft een gewonde waardigheid.

Het denken van Brown helpt ons ook om beter te begrijpen hoe God met ons handelt. Paulus benoemt vooral hoe God werkt in het leven van de gemeente van Korinthe. De implicatie van wat hij zegt, reikt verder: de hele werkelijkheid zal immers getransformeerd worden door de kracht die uitgaat van het kruis van de Messias. Als de gewonde waardigheid van de Messias nu al in onze werkelijkheid werkt, dan moet het mogelijk zijn om aan te wijzen waar die kracht werkzaam is, niet alleen in maar ook buiten de kerk. Browns sociaalpsychologische benadering van kwetsbaarheid als een kracht die ingaat tegen dominante tendensen in de westerse cultuur kan ons daarbij helpen.

1. Brown ontwaart een destructieve verdeeldheid in westerse samenlevingen. Uit afkeer voor de ander trekken groepen zich terug op het eigen gelijk van hun identiteit. Er is echter ook een tegenkracht aan het werk van mensen die naar verbondenheid streven. Denk bijvoorbeeld aan initiatieven in grote steden in Nederland waar buurtgenoten met verschillende culturele achtergronden elkaar opzoeken. Succes is niet gegarandeerd maar het kan gebeuren dat

gestolde menselijke verhoudingen tot leven komen en mensen betekenisvolle relaties met elkaar aangaan.

2. Brown wijst op een kwalijke verhulling in westerse samenlevingen. Uit afkeer voor de kwetsbaarheid van anderen worden mensen die broos en breekbaar zijn zo veel mogelijk aan het zicht onttrokken: van vluchtelingen op Griekse eilanden tot mensen met Alzheimer in verpleegtehuizen. Er is echter ook een tegenkracht aan het werk van mensen die op de waardigheid wijzen van wie broos en breekbaar zijn. Denk bijvoorbeeld aan het palliatieve werk in hospices of aan al diegenen die zich inzetten voor vluchtelingen.
3. Brown wijst op een kwalijke maskering in het leven van individuen. Uit angst voor hun eigen kwetsbaarheid proberen mensen hun broosheid en breekbaarheid te verbergen. Er is echter ook een tegenkracht werkzaam in mensen die leven vanuit de aanvaarding van hun kwetsbaarheid. Je kunt ze zomaar tegenkomen en er gaat een bijzondere waardigheid van uit: mensen die ons hun wonden tonen en vertellen dat ze door hun verwonding geleerd hebben wat een goed en betekenisvol leven is.
4. Brown bespeurt een stuitende oppervlakkigheid in de ideologie van het consumptisme. We worden constant verleid om ons onder te dompelen in een schijnwerkelijkheid van vermaak en genot. Toch is ze niet hopeloos omdat we ook in onze samenleving de vreugde kunnen ervaren van liefde en verbondenheid. Juist wie de broosheid en breekbaarheid van het leven erkent, ziet ook de verrukkelijke schoonheid ervan – zo kunnen ouders kijken naar hun kind, zo kunnen geliefden kijken naar elkaar, zo zien klimaatwetenschappers onze planeet.

Ten slotte werkt God ook met ons in de messiaanse gemeenschap die we kerk noemen. Brown heeft – tot haar eigen verbazing – de kerk herontdekt. Volgens haar hebben kerken een enorm potentieel omdat ze op unieke wijze mensen samenbrengen die zich toewijden aan liefde en verbondenheid. Paulus benoemt eenzelfde potentieel in zijn brieven aan Korinthe. Als kerkgemeenschappen trouw zijn aan de Messias dan kunnen we de vier aspecten van kwetsbaarheid ook hier aantreffen.

1. De gemeente kan een plek zijn waar mensen met verschillende culturele en sociaalmaatschappelijke achtergronden veiligheid voelen om zich kwetsbaar op te stellen. In de kerk ervaren ze dat ze zusters en broeders in de Heer zijn. Denk aan wat Paulus zegt over de messiaanse kracht die de gemeente van Korinthe bevrijdt van verdeeldheid.
2. De gemeente kan een plek zijn waar de waardigheid gezien wordt van wie broos en breekbaar zijn in en buiten de gemeenschap. Denk aan Paulus' beeld van de gemeente als een lichaam waar de zwakste delen de meeste eer ontvangen omdat in hen iets oplicht van de gewonde waardigheid van de Messias.

3. De gemeente kan een plek zijn waar mensen leren om te volharden in het lijden. Denk aan wat Paulus schrijft over de doorn in zijn vlees. Juist de zwakte van het lijden geeft toegang tot de kracht van de Messias.
4. De gemeente kan een plek zijn waar mensen verdriet en vreugde delen. De gemeente ervaart vreugde en verrukking als ze het sacrament van het avondmaal viert. Denk aan wat Paulus schrijft: 'De beker der dankzegging, waarover wij de dankzegging uitspreken is de gemeenschap met het bloed van de Messias. Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap met het lichaam van de Messias (vrij naar 1 Kor. 10:16).

TOT BESLUIT

Ik heb in dit artikel laten zien dat Brené Brown ons kan helpen om het heil van de Messias waar Paulus van spreekt op een vernieuwende manier te verwoorden. God handelt voor ons: Hijzelf stelde zich kwetsbaar op toen Hij de wereld verlostte door het kruis waaraan zijn Messias stierf. God handelt met ons in en buiten de kerk als de zachte kracht die ons bevrijdt van de destructieve machten van verdeeldheid, verhulling en oppervlakkigheid. Voor wie goed kijkt is de gewonde waardigheid van de Messias overal zichtbaar.

Rinse Reeling Brouwer is levenslang bezielend en gedreven door een 'messiaanse hartstocht'. Zijn persoonlijke, theologische, filosofische en niet in de laatste plaats politieke engagement staan alle voortdurend in het licht van een eschatologische, messiaanse verwachting: dat het Rijk Gods doorbreekt. Messiaans, dat is: van Godswege. Waar het om gaat is dat dit Rijk verwacht, gezien en betuigd wordt. En dat hiervoor ook risico's genomen worden, want het is niet onverschillig hoe 'wereldse' rijken zich verhouden tot het messiaanse Rijk. Het is daarbij voor Reeling Brouwer van cruciaal belang dat daarbij de Schrift gelezen en verstaan wordt. Daar klopt het hart van zijn theologische existentie.

foto: Maarten Wisse

De redactie van deze feestbundel voor Rinse Reeling Brouwer bestaat uit Edward van 't Slot, Ariaan Baan, Renée van Riessen, Wilken Veen en Marco Visser. Onder de scribenten bevinden zich vrienden en collega's van jaren geleden tot aan mensen die pas enkele jaren met Reeling Brouwer optrekken.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 239 5669 3 | NUR 703

9 789023 956693